

Н. О. Гудзь,
викладач
ninahudzy@gmail.com;

О. Ю. Кузьменко,
викладач
elen.pasha@yandex.ru;

О. А. Черниш,
викладач
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
chernysh_oxana@mail.ru

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ УСПІШНОГО ОВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

У статті проведений детальний аналіз психологічних механізмів критичного мислення, його основних характеристик та структури, за допомогою контент-аналізу виділено категорійні ознаки поняття "критичне мислення". Авторами обґрунтовано необхідність розвитку критичного мислення старшокласників для успішного оволодіння іноземними мовами та охарактеризовано найбільш сприятливі форми роботи для його формування: індивідуальну, парну та групову.

Ключові слова: критичне мислення, старшокласники, психологічні механізми.

Постановка проблеми. На сучасному етапі іноземна мова є одночасно і засобом отримання професійної інформації, і засобом здійснення комунікації. Але про ефективну комунікацію можна говорити, коли людина правильно сприйняла або передала інформацію. У зв'язку з цим, все частіше можна чути, що комунікативна мовленнєва компетенція результативна лише в тому випадку, якщо людина володіє критичним мисленням. З іншого боку, процеси демократизації суспільства, розвиток інформаційних технологій ставлять перед педагогами завдання формувати новий тип випускників – толерантних, відкритих до демократичного спілкування, здатних критично оцінювати події навколишнього світу й адекватно на них реагувати.

У "Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті" підкреслено, що "мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти" [1].

Інформація, яку учні сприймають щоденно через газети, радіо, телебачення та Інтернет, збільшується з надзвичайною швидкістю. Проблеми і можливості, що виникають в результаті, також збільшуються. Маючи такий легкий доступ до інформаційних джерел, старшокласники мають нагоду розширити власні знання. Однак, це вимагає розвинутого критичного мислення. В іншому випадку вони можуть стати жертвою сучасних засобів масової комунікації. Однобічна або перекручена інформація, яка передається, приміром, телебаченням, що володіє великою силою пропагандистського впливу, безсумнівно, має потребу в осмисленні. Особливо це стосується старшокласників, які готові сприймати будь-яку інформацію. Учням необхідно розвинути та ефективно використовувати навички критичного мислення в процесі навчання, щоб мати змогу вирішувати проблеми, з якими вони зустрінуться в дорослому житті, самостійно. Молодь має розрізняти: розходження між наданими (потребують перевірки) та загальновідомими фактами; надійність джерела інформації; упередженість судження; неясні або двозначні аргументи; логічну несумісність у ланцюзі міркування й т. д.

Щоб добре вправлятися з інформацією, учням треба вміти застосовувати та ефективно переробляти її у значущі ідеї, які потім можна використовувати на практиці. Вони мають стати тими, хто критично мислить та вчиться. Однак, такі навички не отримуються автоматично. Їм необхідно мати досвід зустрічі з інформацією, вони мають пройти через систематичний процес критичного аналізу та критичної рефлексії. Такий досвід не лише допоможе їм під час роботи з інформацією в школі, але й стане основою для подальшого незалежного критичного мислення. Залучені в процес критичного мислення, старшокласники самостійно отримують знання, використовують набуті вміння та навички в нових ситуаціях, вчаться формулювати власні думки та ідеї.

Виходячи з цих положень, ми бачимо **актуальність** проблеми у тому, що перед сучасною школою постає завдання виховати людину незалежну, вільну, здатну самостійно осмислювати явища навколишньої дійсності, відстоювати свою власну думку перед будь-ким і будь-де.

Прийняте в Україні визначення терміну "критичне мислення", наводиться в "Концепції громадянської освіти та виховання в Україні", яка розроблена проектом "Освіта для демократії в Україні": "Критичне мислення - здатність особистості долати в собі схильність до однозначно-догматичного сприйняття світу, вміння аналізувати ту чи іншу проблему з різних боків, користуватися інформацією з різних джерел, відрізняючи об'єктивний факт від суб'єктивної думки про нього, логічний умовивід від упередженого припущення чи забобону. Це вміння людини адекватно визначати причини й передумови наявних в її житті проблем, готовність докласти зусиль для їх практичного (а не лише риторичного) подолання" [2: 7].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням критичного мислення займалися різні вчені: Жан Піаже, Джером Брюнер, Лев Виготський, С. І. Векслер, А. С. Байрамов, А. І. Липкіна, Л. А. Рибак, В. М. Сінельнікова, W. Huitt, P. Fasione та ін. Вчені ставили питання про розвиток вміння самостійно осмислювати навчальний матеріал, виконувати нестандартні завдання, робити висновки, помічати як власні помилки, так і помилки своїх ровесників.

Потрібно зауважити, що єдиного визначення терміну "критичне мислення" не існує й досі, так само наразі невідомо про будь-які суттєві дискусії авторів різних визначень. Ми виділили категорійні ознаки поняття "критичне мислення" за допомогою контент – аналізу. Використання цього методу здійснення аналізу визначень "критичного мислення" 30 авторами, дало можливість визначити такі стійкі ознаки зазначеного поняття.

Таблиця 1.1

Головні компоненти поняття "критичне мислення"

№	Категорійні ознаки поняття "критичне мислення"	Кількість авторів	
		Абсолютне значення	У %
1	здатність оцінювати інформації	19	63%
2	логічні умовиводи	10	33%
3	свідомий, інтелектуально-організований процес	8	27%
4	об'єктивність	6	20%
5	спосіб розмірковування	3	10%

Отже, основними компонентами критичного мислення вчені вважають здатність **оцінювати** інформацію (63%); **логічні умовиводи** (33%), які характеризують рівень сформованості критичного мислення; свідомий, інтелектуально організований **процес** міркування (27%); **об'єктивність** висновків (20%) що сприяє формуванню критично-мислячої особистості; **спосіб** розмірковування, що залежить від досвіду та обізнаності (10%).

На основі теоретико-експериментального пошуку нами з'ясовано ознаки критичного мислення особистості, зокрема: **здатність** людини самостійно аналізувати інформацію, порівнювати з іншою інформацією і робити власні висновки; **вміння** бачити помилки або штучні спотворення в аргументації партнерів та в інших джерелах інформації; переглядати свої позиції, якщо вони не витримують критики; вміння розпізнавати пропаганду; вміння оцінювати суспільні явища, вчинки суспільних та політичних лідерів, окремих осіб з позиції загальнолюдської моралі; обов'язковими **вимогами** є: наявність розумної долі сумнівів, скепсису, прагнення до пошуків більш оптимальних рішень, дій, в конкретних ситуаціях; мужність, принциповість, сміливість у відстоюванні своїх позицій, поглядів; відкритість до сприймання інших поглядів, позицій, повага до їх різноманітності. Формування критичного мислення особистості забезпечить розвиток згаданих ознак. Однак для того, щоб стати людиною, котра здатна мислити критично, старшокласнику необхідно мати певні навички та знати, що являє собою критичне мислення.

Як бачимо, необхідно стимулювати учнів щодо вдосконалення і поповнення власних знань, опанування арсеналом дослідницьких, пошукових методів, доцільної організації власної самостійної роботи, переконувати їх, що активність у навчанні є запорукою його переходу від посереднього до якісного; допомогти старшокласникам осмислити, що механічне зубріння чийхось ідей не є самим цінним, що їх власні ідеї більш значимі, відчувати, що обмін думками потребує вміння слухати, утримуватися від поспішних суджень.

На основі проаналізованих визначень критичного мислення спробуємо навести власне визначення даного терміну. Отже, на нашу думку, **критичне мислення** – це здатність оцінювати інформацію на основі логічних умовиводів в ході свідомого, інтелектуально-організованого процесу, основною ознакою якого є об'єктивність розмірковування.

Оволодіння критичним мисленням – це стандарт розумової досконалості, що вимагається для успішної участі в політичному, економічному та громадському житті суспільства

Для того, щоб учні могли застосовувати вміння критичного мислення на практиці, вони повинні знати психологічні механізми його породження. У повному циклі критичне мислення включає чотири фази: 1) аналіз; 2) розуміння; 3) оцінка; 4) критика. Ми співвідносимо фази цього циклу з чотирма механізмами

формування критичного мислення учнів виділених у психолого-педагогічній літературі (М. Векслер, А. В. Тягло, Т. С. Воропай), які становлять собою механізми його породження. Процес формування критичного мислення починається з формування мотивів, що пробуджують інтерес, апелюють до емоційної сфери старшокласників, допомагають визначити ціль та смисл навчання, а також стимулюють саму потребу в ньому. На основі механізму мотивації запускається механізм осмислення, що включає розчленування отриманої інформації на частини, встановлення "опорних пунктів" та еквівалентних замінів, що веде до узагальнення та оцінки інформації. Цей механізм складається з прийняття, розуміння такої інформації та прийняття рішення. Заключним етапом, на якому відбувається аналіз, розгляд конкретних фактів та планується подальша діяльність, є рефлексія [3]. Названі механізми перебувають у тісному зв'язку один з одним та допомагають простежити процес формування критичного мислення старшокласника, що значно полегшує роботу вчителя.

Потрібно зазначити, що процес критичного мислення ніколи не закінчується. Учень робить певний висновок на основі отриманих знань та інформації, але як тільки він дізнається щось нове, цей висновок піддається подальшій оцінці і цикл критичного мислення проходить нове коло.

Оволодівши всіма механізмами критичного мислення, старшокласники здатні самостійно вирішувати проблеми. Піднімаючи серйозні соціальні питання на уроках англійської мови, вчителі працюють на майбутнє.

Впровадження інноваційних технологій розвитку критичного мислення надає можливість інтегрувати всі види мовленнєвої діяльності на новому вищому рівні. Застосування методів формування критичного мислення допомагає забезпечити певний внутрішній логічний зв'язок між старим та новим, як умову усвідомленості та систематичності одержаних знань. В психолого-педагогічній літературі описано три основні форми навчання критичного мислення: індивідуальна робота, робота в парах та групова робота. Кожна із запропонованих форм має свої особливості, які відрізняються кількісним обсягом учнів, ступенем їх самостійності та специфікою керівництва навчально-виховним процесом з боку педагога.

Індивідуальна робота допомагає вчителю врахувати індивідуальні особливості старшокласників, знайти підхід до кожного. Хтось може мислити глибоко, а хтось поверхнево, але треба намагатись організовувати заняття таким чином, щоб ніхто не залишався осторонь, забезпечувати вільний діалог між вчителем та учнем, давати можливість вислухати, посперечатись, разом шукати вирішення проблем, долати труднощі.

Індивідуальна робота може знаходити своє відображення в завданнях монологічного характеру, як от побудова монологу-міркування різних типів (монолог – міркування – оцінка, монолог – міркування – порівняння, монолог – міркування – інтерпретація, монолог – міркування – опис).

Робота в парах створює спілкування, в якому обом учасникам доводиться весь час думати, економить учительський час та ресурси, забезпечує активність всіх учнів на уроці. Ця форма роботи характеризується гнучкістю (застосовуються з усіма учнями, незалежно від їх здібностей), надійністю (залишається ефективною навіть, якщо в процесі роботи були певні помилки) та зворотнім зв'язком. Робота в парах може бути застосована на будь-якому матеріалі, її легко пристосувати до потреб учнів. Таким чином, робота в парах працює на досягнення багатьох цілей: підвищення мовного рівня старшокласників, розвитку відповідальності за партнера та спільну справу, навичок мислення, які потім успішно використовуються в навчальному процесі. За умов парної роботи всі учні мають час подумати, обмінятися ідеями з партнером і лише потім озвучувати їх перед класом. Найпоширеніший спосіб використання парної роботи – вирішувати та обговорювати різноманітні проблеми зі своїми однолітками, що веде до знаходження способів спільного вирішення проблеми.

Групова робота розвиває такі якості, як співпраця, доброзичливість, відповідальність кожного і почуття колективної відповідальності, толерантності. Вона ґрунтується на спільній роботі учнів і сприяє гуманізації відносин як між учителями й учнями, так і між самими учнями. В ході виконання завдань в групі розширюється лексичний словник, краще засвоюються граматичні реалії, розвиваються комунікативні вміння. При груповій роботі важливо виробити вміння слухати інших, допомагати, з'ясовувати, перевіряти, розуміти, розпитувати.

Безперечним атрибутом групової роботи є дух змагання. Кожен учень і кожна група намагається виконати завдання якнайшвидше та найпродуктивніше. Ділячись результатами своєї роботи, учні взаємно збагачуються. Слід зазначити, що створення груп учнів з різними здібностями дає більшу активність під час обговорення поставленого завдання і різноманітніші пояснення проблеми, оскільки учні з низьким рівнем знань зазвичай краще працюють у групах, де більшість членів із зацікавленням підходять до поставленого завдання. Існують різні технології, які застосовуються в роботі з групами, серед яких поширеними є метод асоціацій (clustering), написання п'ятирядка, дебати, дискусії та ін.

Всі зазначені форми роботи доцільно використовувати при формуванні критичного мислення так, як вони допомагають старшокласникам набутися знання та вміння, необхідні не лише для опанування певного навчального матеріалу, але ще й готують їх до реальних ситуацій комунікації поза стінами школи.

Зобразимо графічно основні форми роботи, за допомогою яких у старшокласників формується критичне мислення, щоб краще зрозуміти їх важливість та основні шляхи застосування в навчально-виховному процесі.

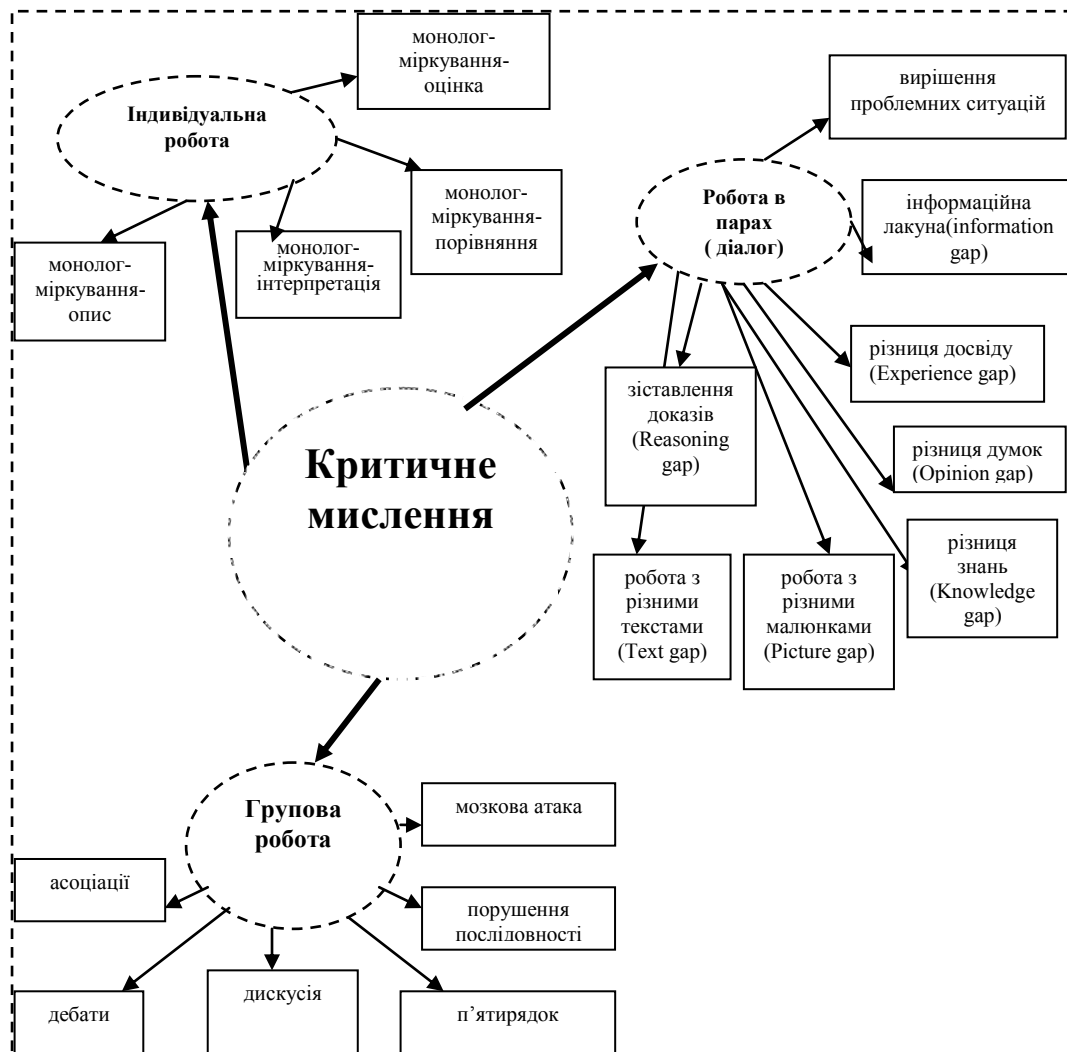


Рис 1.1. Форми навчання критичного мислення

Висновки. Як видно зі схеми, різноманітність шляхів, за допомогою яких можна формувати критичне мислення учнів дозволяє експериментувати та відкриває великі можливості перед вчителем та учнями, що дозволяє застосовувати різноманітні стратегії. Вони вносять ефект новизни у вивчення іноземних мов та стимулюють учнів критично мислити, сприяють вихованню випускників нового типу, здатних внести свій вклад в розвиток та процвітання своєї незалежної держави. Пасивне ставлення до іноземної мови змінюється в таких випадках підвищенням інтересом та творчою активністю, що значно підвищує опанування іноземною мовою [4: 12].

Перспективою подальших досліджень з окресленої проблематики вважаємо розробку поетапної методики формування критичного мислення старшокласників із залученням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua.
2. Ямщикова Л. Критичне мислення як вид розумової діяльності [Електронний ресурс] / Л. Ямщикова. – Режим доступу : sps.ks.ua/file_download/42.
3. Павловська О. В. Розвиток критичного мислення у навчальному процесі [Електронний ресурс] / О. В. Павловська. – Режим доступу : www.ipro.org.ua.
4. Беляев Б. В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам / Б. В. Беляев. – М. , Государственное учебно- педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1959. – 170с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Natsional'na doktryna rozvytku osvity [National Doctrine of Educational Development] [Elektronnyi resurs].– Rezhym dostupu : www.kmu.gov.ua.
2. Yamshchikova L. Krytychne myslennya yak vyd rozumovoyi diyal'nosti [Critical Thinking as a Kind of Mental Activity] [Elektronnyi resurs] / L. Yamshchykova. – Rezhym dostupu : spc.ks.ua/file_download/42.
3. Pavlovs'ka O. V. Rozvytok krytychnoho myslennya u navchal'nomu protsesi [Development of the Critical Thinking in Learning Process] [Elektronnyi resurs] / O. V. Pavlovs'ka. – Rezhym dostupu : www.ippo.org.ua/files/Ukrayins'ka_mova/Innovatsiyni/Rozvytok.doc.
4. Beliaev B. V. Ocherky po psykholohyy obuchennya inostrannym yazykam [Essays on the Psychology of Foreign Language Learning] / B. V. Belyaev. – М. , Gosudarstvennoe uchebno - pedagogicheskoe izdatel'stvo ministerstva prosveshcheniia RSFSR, 1959.– 170s.

Гудзь Н. А. , Кузьменко Е. Ю. , Черныш О. А. Развитие критического мышления старшеклассников как одно из средств успешного овладения иностранным языком.

В статье проведен детальный анализ психологических механизмов критического мышления, его основных характеристик и структуры, с помощью контент - анализа выделены категориальные признаки понятия "критическое мышление". Авторами обоснована необходимость развития критического мышления старшеклассников для успешного овладения иностранными языками и охарактеризованы наиболее благоприятные формы работы для его формирования: индивидуальная, парная и групповая.

Ключевые слова: критическое мышление, старшеклассники, психологические механизмы.

Gudz N. O. , Kuzmenko O. Yu. , Chernysh O. A. Developing Senior Learners' Critical Thinking Skills as One of the Effective Means of Foreign Language Learning.

The article focuses on a detailed analysis of psychological mechanisms of critical thinking skills formation, critical thinking main features and its structure. The authors argue that critical thinking is one of the key aspects in foreign language learning and describe three main modes in which it is preferable to develop critical thinking skills (individual, pair, and group). The process of democratization, development of information technology sets tasks for teachers to form a new type of school-leavers - tolerant, open to democratic communication; people who can critically evaluate the events and react to them adequately. The senior school age is the most favorable period for the formation of critical thinking, because students of this age are prone to philosophizing and solving problems. On the basis of theoretical and experimental research we defined the characteristics of a critical thinker, in particular: the ability to independently analyze information; compare different sources of information and make their own conclusions; the ability to see mistakes or artificial distortions in their partners' reasoning; reconsider their ideas if they do not stand criticism; the ability to recognize propaganda, the ability to evaluate social phenomena, acts of public and political leaders, individuals from the perspective of human morality. The whole cycle of Critical Thinking includes 4 phases: 1) analysis, 2) understanding, 3) evaluation, 4) criticism. We correlate these phases with four mechanisms of critical thinking skills formation: motivation, critical understanding of new information, reflection, and the synthesis and evaluation of information (the problem), finding ways to solve the problem, clarifying their own capabilities. The authors describe three main modes in which it is preferable to develop critical thinking (individual, pair, and group) and provide examples of possible activities and tasks for each of them.

Key words: critical thinking, psychological mechanisms, critical thinker.